Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu
Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Posudek oponenta diplomové práce

Autor: **Pavlína Císařová**
název: ***Pád české učitelské elity 1945–1955***
vedoucí práce: **PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.**
místo **Praha**
rok: **2016**
rozsah práce: **125 stran** (včetně seznamu pramenů a literatury), 19 stran textových a 45 stran obrazových příloh

Hodnotící kritéria

	splňuje	*splňuje z větší části*	*splňuje z menší části*	*nesplňuje*
Problematika a cíl práce jsou zformulovány a odpovídají zadání a názvu práce.			*x*	
Metody využité autorem jsou adekvátní vzhledem k cíli práce a tématu.			x	
Autor se opírá o **relevantní prameny a literaturu**.			x	
Struktura práce je vyvážená a logická.			x	
Zpracování vykazuje rysy **originality a vlastního přínosu.**			x	
Práce je prosta **gramatických a stylistických chyb.**		*x*		
Práce je psána kultivovaným **odborným jazykem za použití správné terminologie**.		*x*		
Autor **správně cituje**.		*x*		
Autor nic podstatného neopomenul (obsah, úvod, závěr, seznam pramenů použité literatury, anotace v češtině a cizím jazyce, rozsah odpovídá zadání).	x			

Celkové hodnocení (slovně)

Téma diplomové práce Pavlíny Císařové ve mně vzbudilo velké očekávání, po přečtení však přišlo zklamání a otázka, na jaké otázky vlastně autorka ve své práci, jejímuž sepsání jistě obětovala obdivuhodné množství času, odpověděla. Připadá mi, že shromáždila podklady pro několik závěrečných prací, prostudovala velké množství jak archivního materiálu, tak odborné literatury a dobových periodik, ale komplikované téma se jí zpracovat bohužel nepovedlo. Správně uchopit téma dějin učitelstva ve víru politických proměn po roce 1945 a poklesu prestiže tohoto povolání je příliš náročný úkol i pro zkušené historiky věnující se celoživotně dějinám školství. Nebo jak jinak si vysvětlit, že studie na takovéto lákavé téma ještě nebyla v Čechách vydána?

Pavlína Císařová ke zpracování své diplomové práce nazvané *Pád české učitelské elity 1945–1955* chtěla pravděpodobně přistoupit netradičně, ale výsledkem je dílo, které nutí k provokativnímu zamyšlení: opravdu nelze dějiny školství psát jinak než jako dějiny jednotlivých ústavů?

Nevím samozřejmě, jak diplomantka v bádání postupovala, ale připadá mi, že se možná její původní nadhled a odvaha k složitému tématu utopily ve snaze „prodat vše, co vyčetla" a hlavně v přesvědčení všechna fakta zasazovat do kontextů. V dějinách ovšem vše souvisí se vším, a tak nelze v práci o poválečné situaci podrobně analyzovat stav školství v druhé polovině 19. století.

V rozsáhlém úvodu postrádám jednu zásadní věc – autorka na mnoha místech vysvětluje i ten nejzákladnější pojem, ale vlastně se čtenář nedozví, koho myslí učitelskou elitou. Všechny středoškolské učitele? Nebo jen ty kvalitní? Společností uznávané? Ty nejvzdělanější?

Diplomová práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První nese název Rozvoj československého všeobecného vzdělávacího školství – popis reforem, statistiky (bohužel velmi zmatené a, jak sama autorka konstatuje, nevyužitelné, protože čerpá z dobově podmíněných zdrojů) a výtažky z dobových pedagogických periodik. Druhá kapitola už se nadějněji blíží přímo k tématu, je pojmenována Dějiny učitelstva a jejich vývoj v českých zemích, ale je pojednána velmi zeširoka (na plných dvaceti stranách /s. 36–56/ se rozebírá stav do roku 1945). Třetí kapitola Gymnázia měla být sestavena ze čtyř sond do situace profesorů po roce 1945 na konkrétních ústavech, ale stala se téměř jen popisem dějin daných škol. Nestandardně rozsáhlá je pak textová i obrazová příloha, zvláště ta obrazová mě v mnoha případech (ofotografované zákony ze sbírky zákonů) přijde až zbytečná.

Autorce nelze v žádném případě vytknout velkou píli, úsilí, pracovitost, psavost atd., ale nejsem si jista, jestli tyto činnosti a schopnosti napnula správným směrem. Spíše se zdá, že si vytčením takového tématu vzala moc velké sousto. Již v rámci úvodu Císařová nastiňuje mnoho problematik, které chce postihnout. Je však zřejmě nutné je nejdříve zpracovat samostatně. Pominu-li historii jednotlivých vybraných ústavů, jde spíše o otázku emancipace českého učitelstva, snahy o reformu školského zákona, úlohu učitele v protektorátu, prošetřování kolaborace učitelů, budování českých škol v Sudetech po válce a doplňování jejich učitelského sboru, umístěnky učitelů aj.

Podle názvu jsem očekávala, že se v práci dozvím, jaké byly postihy pro učitele, kteří se „nehodili" do nové socialistické společnosti, kteří měli špatný třídní původ nebo neustoupili ze svých názorů. Byli odsouzeni? Byli zařazeni do dělnických profesí? Je známo, že někteří kvalitní středoškolští učitelé byli kvůli svým postojům přeloženi na školy nižšího stupně či na venkov a pak se stávalo, že jejich žáci vynikali na školách vyššího stupně, kde je učili téměř nevzdělaní učitelé.

Znamená pád učitelské elity i to, že se hrdé označení „středoškolský profesor" změnilo v „soudruh učitel"? Těšila jsem se i na analýzu do myšlení učitelů, kteří byli několikrát během 20. století vystaveni nátlaku přísahat novému režimu. Tohoto tématu se diplomantka stručně dotkla např. v popisu učitele za protektorátu: *„Učitel ztratil svobodu slova, svobodu mravní výchovy jemu svěřených žáků a svobodu volby politického vyznání. Stal se pouhým nástrojem režimu, což zapříčinilo postupný pád tohoto stavu."* (s. 30) Podobná slova opakuje i pro komunistický režim. Jenže i v době Rakousko-Uherska museli být učitelé úplně loajální, nikdy neměli možnost zcela svobodného vyjadřování... Stát téměř vždy v českých dějinách ovlivňoval nejen učitele, ale i historiografy, proto příliš nerozumím větě: *„Aktivní zapojení státu do bádání o dějinách učitelstva paradoxně způsobilo, že se jedná o zcela neobjektivní zpracování."* (s. 36)

V práci mi trochu schází analýza nového poválečného jevu profesionální přípravy učitelů – pedagogických fakult. Jakou úroveň měli absolventi těchto nových škol v porovnání se svými předchůdci připravovanými na filozofických fakultách? Zařadili se do „elity"? Stejně tak, jako v mnoha jiných dílčích tématech, autorka i tuto problematiku malinko nastíní, ale výsledky svého bádání neinterpretuje, případně doplní obecná, často bohužel až bezobsažná konstatování.

Jako příklad obecných, bezobsažných sdělení uvádím tento odstavec: *„Ve školním roce 1938/1939 byly vztahy mezi členy profesorského sboru zřejmě vypjaté. Dle zápisu z pedagogických rad pracovali učitelé až na některé výjimky v harmonii. Není zde jmenován nikdo konkrétní, ale oproti minulým letům je zde vidět nepatrný rozdíl v souladu profesorského sboru. A to i přesto že zápisy ve školních kronikách jsou obecně velmi formalizovanými texty."* (s. 76)

Osobně bych postupovala asi od konkrétních osudů učitelů ke snaze o závěrečné zobecnění problému. Oceňuji vhodný výběr *Pamětí* Václava Černého, kterého málokdo zná jako středoškolského profesora, autorka z nich na řadě míst cituje a téměř vždy se ztotožňuje s jeho kritickými závěry. Mnoho dalších dokladů pro jeho tvrzení ale v práci nepředkládá. Jistě by se daly dohledat i vzpomínky jiných učitelů, které přímo postihly změny po roce 1945 či 1948. Neexistují žádné takové prameny v pedagogických muzeích? Pokud ne, snažila bych se vyjít z pramenů úřední povahy dochovaných v archivních fondech jednotlivých škol a řešit výměny profesorských sborů. Samozřejmě jde o velmi náročné bádání, ale Pavlína Císařová byla v tomto hledání úspěšná, byť možná trochu nezáměrně, a tak šanci nevyužila. Rozhodně ale v její práci najdeme mnoho jmen učitelů, dokonce někdy i zprávy akčních výborů. Stačilo tak možná jen trochu více pátrat po osudech konkrétních osob.

Ve vzpomínkách studentů-pamětníků našla ale například konkrétní případy velkého pádu vážené učitelské elity. Tyto vzpomínky však pouze bez jakékoli interpretace opsala a vložila do přílohy. Zatčení prof. Plechatého z chomutovského gymnázia přímo o hodině (s. 142), a hlavně příklad prof. Jirsy, o němž jeden student referuje jako o oblíbeném angličtináři obviněném ze spolupráce se západní rozvědkou a z podpory šíření mandelinky bramborové (s. 142) a v druhé vzpomínce je představen jako velmi vzdělaný profesor a překladatel hodnotné literatury, který byl obviněn z rozšiřování slintavky a kulhavky (s. 144), byl synovcem Zenkla. Proč nevzala autorka toto jméno jako alespoň jeden příklad, po jehož dalším osudu by pátrala ve fondech Archivu bezpečnostních složek a jinde? Kým byli tito profesoři na školách nahrazeni?

Na s. 90–91 řeší Císařová další zajímavý případ – po válce obviněného inspektora Hrubeše. Připadá mi, na rozdíl od autorky, že jeho kolaborace nebyla tak jednoznačná, když jediným argumentem pro obvinění byly dva loajální dopisy Emanueli Moravcovi. Osud tohoto „hrdiny" však opět není doveden do konce. Císařová tuto kauzu končí jen obecnými frázemi: *„Z této části práce vyplynulo, že učitel by měl být v první řadě objektivní a nestranný. Neměl by spolupracovat s režimem a vnucovat takové myšlenky studentům. Jeho vlastní aktivity by neměly zasahovat do života školy a ovlivňovat studenty. Výše uvedený případ kolaborace je zajímavým dokladem jednoho lidského osudu v rámci jedné nelehké dějinné epochy, jež zasáhla všechny složky obyvatelstva."* (s. 91)

Souhlasím s metodou „sondy", ale nevím, jestli výběr gymnázií byl správný – např. v Kladně se po několikastránkovém popisu historie města a ústavu dostaneme k jednomu odstavci, který by byl skutečně k věci, ale tam najdeme pouze konstatování: *„...v podstatě kompletně byl obměněn učitelský sbor."* (s. 80) Čtenáře tak okamžitě napadají otázky, na něž ale nedostane odpověď – kdo musel odejít? Bylo propuštění učitelů nějak zdůvodněno? Byli učitelé přeloženi na jiné střední školy nebo na nižší stupeň škol? Byl někdo z nich zatčen a odsouzen? Kým byli nahrazeni?

Autorka prostudovala opravdu obdivuhodné množství pramenů a literatury. Nemyslím si, že by k poválečnému tématu bylo třeba citovat díla Kateřiny Bobkové-Valentové, Otakara Kádnera, Kateřiny Řezníčkové či Petra Kadlece. Pokud ale chtěla diplomantka zacílit i na dějiny školství a učitelstva v 19. století, neměla by opominout výsledek nového bádání shrnutý v kolektivní monografii: Tomáš Kasper, Markéta Pánková a kol., *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*, Praha 2015. Dále mi není úplně jasné, proč autorka popisuje i výuku v ghettu Terezín. V případě, že by obhájila význam tohoto přesahu, jistě by bylo třeba uvést i práce Jana Špringla otištěné např. v *Terezínských listech*. Přímo k tématu postrádám v seznamu literatury zásadní knihu Jiří KŘESŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl 2012 (zejm. kapitola Na kapitánském můstku aneb doživotní ministr s. 333–347), Radim CIGÁNEK, *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945–1949*, Praha 2009 a sborník *Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání,* Semily 2000 (zejm. příspěvky Josef HANZAL, *Zdeněk Nejedlý a poválečné české školství a kultura*; Karel ŠTEFEK, *Jičínské gymnázium a školská reforma z roku 1953*). Nesmírně zajímavým pramenem by byl rukopis Františka Sedláčka *Svědectví pamětníků o přípravě a provedení školské reformy z roku 1953*, který cituje Jiří Křesťan a zmiňuje, že byl předán Muzeu Komenského v Přerově. Dobové reakce učitelů by se možná našly (i když jistě jen ty správně ideologicky zbarvené) v *Učitelských novinách,* které v seznamu periodik nenacházím.

K seznamu literatury dále podotýkám, že Jan Otto není autorem (ani editorem) *Ottova slovníku naučného*. Nemyslím si, byť považuji toto dílo v mnoha směrech za nenahraditelné a čerpat by se z něho stále mělo, že by bylo vhodné ho využívat ke všem definicím pojmů i v současné době. Objasňovat termín „marxistický" použitý v knize z roku 1970 není žádoucí na základě definice z encyklopedie z 19. století (s. 36). Stejně tak se domnívám, že se posunul i význam piaristů (vysvětleno jako řehole pobožných škol) (s. 104).

Dále jsem se mírně pozastavila u rozdělení na dobovou a odbornou literaturu – obdobné almanachy škol se v jednom případě ocitly v dobové, jiné v odborné literatuře. Ohledně prostudovaných archiválií jistě stačí uvést v závěrečném seznamu pramenů archiv a jednotlivé fondy.

Z věcných nedostatků bych poukázala na to, že František Drtina nebyl prvním ministrem školství (s. 40), že chomutovské gymnázium založené mezi lety 1589–1591 nebylo „pobělohorské", ale „předbělohorské" (s. 94), v roce 1900 neexistoval stát Rakousko ale Rakousko-Uhersko (s. 6), ženy v povolání učitelek se neobjevily na scéně dějin až po roce 1900 jako absolventky lyceí (s. 6). Mluvit o kladenském gymnáziu jako o tradičně českém, když do podoby reálného gymnázia bylo přeměněno až ve školním roce 1940/1941, je poněkud zavádějící (s. 72). Tradice (i když i ta se mi nejeví jako zaznamenáníhodná) je v tomto případě delší u reálky (sahá do roku 1899). Ostatně nedůsledné pojmenování reálky a reálného gymnázia pokračuje i v dalším textu, často o reálce autorka píše jako o gymnáziu (s. 72–74 a i jinde). Za nevhodné vyjádření považuji psát o oslavě „narozenin" TGM po roce 1945, v té době šlo o oslavy výročí narození (s. 79 aj.), ještě méně obratné vyjádření je použito v případě „vzpomínková oslava vypálení Lidic" (s. 80), kdy by rozhodně lépe znělo vzpomínková akce. Také vyjádření „třídní nevyrovnanost" (s. 86) ve čtenáři evokuje něco jiného než popsanou skutečnost, že někteří studenti po válce určité ročníky „přeskočili". Od řeči citovaného (normalizačního) díla se autorka neodchýlila zřejmě např. v tomto případě: *„Dále změnit dosavadní demokratický charakter školy v útvar, který by sloužil reakčním cílům vládnoucí strany."* (s. 49)

Po formální stránce není práce prosta chyb, ale vzhledem k jejímu rozsahu není množství gramatických a stylistických nedostatků zas až tak vysoké. Největší problémy má diplomantka s dlouhými pomlčkami a spojovníky, což je bohužel celkem rozšířený jev. Na rozdíl od většinové společnosti ale Pavlína Císařová preferuje dlouhou pomlčku (oddělenou mezerami) a to i v případech spojky -li (má – li, zda – li, jde – li), či u složených jmen Bobková – Valentová, u názvu soustátí Rakousko – Uhersko, či u složeného přídavného jména historicko – pedagogický. Z formálního hlediska bych pak ještě doplnila, že za každou poznámkou by se měla psát tečka, v textu se nezvýrazňuje písmo, pokud to není vyloženě nutné (zde v některých poznámkách tučné či podtržené písmo), a strana se nezkracuje „str.", ale pouze „s.". Snad pouhými překlepy došlo k chybám jako Polisch (v názvu anglicky psané studie) (např. s. 124), mývaly ve smyslu vlastnily (s. 7), Kristýna Kaiserová (má být Kristina) (s. 95), Filozofická fakulta ostravské univerzity (pozn. 57), státní okresní archiv Kladno (s. 13), Karlovy vary (opakující se chyba na s. 92 a na s. 137). Není uvedeno, podle jakých editorských zásad autorka postupovala, ve stejném citovaném textu by ale vedle sebe rozhodně nemělo stát jedno slovo upravené dle současných pravidel na „diskuze" a o pár řádků níže ponechána zastaralá forma slova „theoreticky" (s. 60). Nesjednocené psaní nemá autorka ve vlastním textu jen v případě slova filozofie (filosofie), ale například i u slova prezídium (presidium).

I přes výše uvedené výhrady však diplomovou práci Pavlíny Císařové doporučuji k obhajobě.

Datum 4. září 2016

Podpis oponenta práce